

нівелює їхні здобутки в навчанні та ускладнює здійснення подальшого професійного росту. Адже обриваються набуті під час навчання зв'язки, не відбувається безпосереднє закріплення практичним досвідом теоретичних знань, травмується психіка молоді, формується нігілістичне ставлення до освітнього процесу (мовляв, все одно це не згодиться, бо йду до війська, а поки повернуся, то все буде по-іншому й т. ін), *руйнується довіра до державної влади*, поглиблюється конфлікт зі старшим поколінням, оскільки молодь не без підстав вважає, що старші нерозумно розтрачували свій потенціал і прагнуть розтратити його у своїх дітей та онуків, авторитарно нав'язавши їм певні стереотипи світорозуміння та моделі суспільної поведінки, не порадившись з тими, про кого вони нібито так ревно дбають.

Внаслідок нераціонального порядку введення молодших поколінь у доросле життя, в тому числі й у виробничу діяльність, на додаток до "вічного конфлікту батьків і дітей" відбувається інтенсифікація соціального відчуження молоді, в її середовищі можуть латентно визрівати надзвичайно потужні конфліктогенні або позитивно революційні потенціали (прикладів безліч, в т.ч. і в Україні: студентська "Революція на каменях" 1990 року, Помаранчева революція 2004 року).

У певні історичні періоди хвилі трансформацій українського суспільства можуть співпасти з хвилями перетворень у певних країнах чи регіонах світу. Тоді політико-соціальна інтерференція хвиль суспільних трансформації при певних економічних передумовах може призвести до важко передбачуваних соціальних вибухів.

Не можна забувати, що Українська нація змушена нині за десятки років пройти шлях, що його країни Європи та інших частин світу долали століттями. Окрім того, ми вельми динамічно входимо у бурхливий світ, який політично і соціально дуже мінливий та неспокійний, вже не як складова російсько-радянської імперії, а як самостійний суб'єкт міжнародних правовідносин, що вимагає досвіду, коштів, обачливості та ще багато чого необхідного для безпечного автономного плавання поряд з китами й акулами світової політики і бізнесу. Політичні й економічні шторми та бурі вповні можуть утопити наш державний корабель при невмілому прокладанні стратегічного курсу чи тактичному маневруванні, а тому нам необхідно вчитися впорюватися з такими штормами теж самостійно. Релігійна ж сфера серед інших пріоритетів за впливовістю займає не останнє місце.

Отже, враховуючи викладене вище, схилиємося до думки, що не варто поспішати з впровадженням церковних новацій в школи та вузи. Сьогодні найкращий варіант – це зберегти та забезпечити подальший

розвиток паралельного співіснування трьох освітніх систем – державної, приватної та релігійної.

В розпорядженні релігійних організацій наявна чимала кількість власних духовних навчальних закладів, недільних шкіл, через які Церкви, при їх добрій волі та бажанні, цілком спроможні проводити масштабну виховну й катехітичну діяльність і головне - на добровільних, дійсно, демократичних засадах. Це, до речі, повністю відповідає нормам обов'язковим для України таких фундаментальних у даній сфері міжнародних документів як Загальна Декларація прав людини та Європейська Конвенція про захист прав людини.

За таких умов громадяни України можуть бути впевнені, що українська державна влада й надалі толерантно співпрацюватиме з ієрархами та всім духовенством різних релігійних організацій і Церков, не відходячи від обраного курсу реальної демократії.

Саган О.

ЗАПРОВАДЖЕННЯ «ХРИСТІЯНСЬКОЇ ЕТИКИ» ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА РЕЛІГІЙНОГО ЖИТТЯ

Українське суспільство і через 14 років незалежності не позбавилося багатьох проблем, корені яких ховаються у спадку радянського воєнничого атеїзму. Однією із таких проблем, яка практично всі роки незалежності викликає гострі дискусії в релігійному та освітянському середовищах, є сприйняття/несприйняття потреби в релігійній освіті школярів світських навчальних закладів. На тлі не менш гострих майнових проблем, пов'язаних із поверненням Церквам культових споруд, суперечки про статус та зміст релігійних курсів останні п'ять-шість років лідирують за своєю актуальністю.

На хвилі відзначення тисячоліття хрещення Руси-України в обговорення піднятої вище проблеми включилися і державні інституції. Протягом 2001-2003 років при Держкомі Україні у справах релігій працювала робоча група із представників Церков, завданням якої було вироблення рекомендацій щодо запровадження курсу "Християнська етика" у програму загальноосвітніх шкіл. Паралельно до цієї групи у червні 2002 р. (Розпорядження № 69-р від 18.06.2002 р.) у Міністерстві освіти і науки було створено робочу групу "з метою вивчення питання про засади релігієзнавства в системі загальної середньої освіти". Проте

творчого запалу в організаторів цих груп вистачило не на довго, а тому ефективність праці була низькою.

Значним каталізатором у поверненні уваги суспільства до зазначеної проблеми стало рішення Міносвіти запровадити з вересня 2005 р. у загальноосвітніх школах курс "Етика". Програма курсу викликала значні (і часто справедливі) нарікання з боку християнських Церков, які стали вимагати заміни курсу "Етики" на написані часто за закордонними методиками і апробовані у сотнях західноукраїнських шкіл курси "Християнської етики" (а також "Основи християнської етики", "Основи православної культури", "Основи православної культури Криму" тощо). Справа дійшла навіть до відкритого звернення 30 червня 2005 р. представників чотирьох крупних християнських Церков до вищого керівництва держави з проханням "запровадити викладання предмету "Християнська етика в українській культурі" у загальноосвітніх закладах України".

Новим стимулом для прискорення розгляду питання стала позиція з цього питання Президента України В.Ющенка. Найбільш чітко своє бачення питання Президент озвучив на засіданні Круглого столу "З любов'ю та турботою про дітей" (9 червня 2005 р.), на зустрічі із членами Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій (14 червня 2005 р.) та на зустрічі із головами облдержадміністрацій 15 червня 2005 р. Якщо коротко, думка В.Ющенка може бути зведена до такого вислову: "... ми зробимо все, щоб починаючи з 1 вересня у навчальних закладах України було введено освітній курс – християнську етику... Як батько, я не хочу, щоб мої діти випадково вчилися про Бога і дороги до Нього. Я хочу, щоб вони свідомо це робили - і не тільки через сім'ю, а щоб до цього була залучена і українська школа. Я переконаний, що це тільки гармонізує життя дитини і людини в Україні". Як варіант до курсу "Християнської етики" глава держави вживав і назву "Етика віри".

Позиція Президента України була неоднозначно сприйнята у суспільстві. Перш за все багатьох стурбувала терміновість впровадження курсу "Християнської етики". 1 вересня 2005 р. – це практично нереальний строк для вдумливого запровадження курсу, а не проведення чергової акції. Президент же виходив із тієї логіки, що проблема запровадження піднімається давно і вже напрацьована певна методична база. Принаймні, можна було б взяти за основу досвід західноукраїнських областей.

При цьому не враховувався той факт, що останніми роками спостерігався фактичний саботаж роботи Робочих груп як в Держкомі у справах релігій, так і в Міністерстві освіти, а більшість обласних та

районних відділів освіти, навіть в західноукраїнських областях, різноманітними методами працювали на згортання чи перешкоджання в проведенні вже запроваджених курсів. Тільки самовіддані зусилля окремих педагогів, які віднаходили можливість фактично за власні кошти розробляти та друкувати методички та підручники, дозволили зберегти в школах, зокрема, предмет "Християнська етика". Проте це не могло не позначитися на якості цих методичних напрацювань і підручників. Нині фактично відсутня чітка концепція запровадження курсу, є проблеми зі змістом методичних напрацювань та підручників для вчителів і для дітей.

Така втеча від проблеми з боку держави, на наш погляд, не було і не є виправданою. Нинішнє формування духовності дитини з позицій смисложиттєвих цінностей, яке опонентами релігійно-моральних курсів у школі пропонується перевести виключно у сферу її особистого життя (повністю покласти на батьківські плечі та недільні школи) призводить до того, що вихованням дитини у позаурочний час фактично займаються залежні від реклами мас-медіа. В результаті, у зв'язку із постійною зайнятістю батьків, розвиток потреб, мотивація вчинків, емоційно-інтелектуальна сфера дитини стають заручниками телевізійних та комп'ютерних засобів комунікації, FM-радіо чи окремих молодіжних проєктів. Тому закономірним є намагання молоді підсилити віртуальність їхньої духовної реальності психотропними та наркотичними речовинами, алкоголем чи сексуальною розбещеністю.

За даними Українського Центру економічних і політичних досліджень ім.О.Разумкова, 42,6% громадян України переконані, що релігійна складова має бути присутня в освітньому процесі державної школи (14,9% вважають необхідним вивчення релігійних дисциплін на обов'язкових, а 27,7% - на добровільних засадах). Відносно низький відсоток прихильників релігійної складової у навчальному процесі (опонентів такої позиції в Україні 45,5%), на наш погляд, пов'язаний із тим фактом, що для більшості населення є незрозумілим, а що ж буде вивчатися на цих курсах. У батьків є певний страх перед можливістю проведення катехизації чи навернення в іншу релігію в загальноосвітніх школах. Проте на Заході України, де за ініціативою батьків та окремих Церков вже до десяти років читаються подібні курси, 60,6% громадян вважають виправданою присутність релігійної складової в освітньому процесі державної школи. В міру систематизації та упорядкування змісту курсів, проведення відповідної роз'яснювальної роботи, на нашу думку, такий відсоток буде рости і в цілому по Україні.

Аргументи прихильників запровадження курсу "Християнська етика" у загальноосвітній навчальний процес є достатньо вагомими:

право на впровадження релігійної освіти є фундаментальною складовою релігійної свободи (ст.2 Першого протоколу Європейської конвенції з прав людини); батьки тією чи іншою мірою мають право впливати на формування шкільної програми; практично у всіх європейських країнах діти мають можливість вивчати релігію, а в Німеччині, Італії та деяких інших країнах це право закріплене навіть у конституціях цих країн. Причому прихильники релігійної освіти школярів не обмежуються лише запровадженням окремих курсів у шкільну програму – у світі функціонують сотні тисяч конфесійних шкіл (лише християнських – понад 200 тисяч), які мають державні ліцензії на надання освітніх послуг, але у виховному процесі орієнтуються на певні моральні норми своєї конфесії. Ну і, зрештою, Конституційне відокремлення школи від Церкви не означає повну ізоляцію цих інституцій, оскільки стратегічна мета у них одна – духовне оздоровлення та консолідація суспільства.

У своєму аналізі даної проблеми ми виходимо із того, що, попри несприйняття певною частиною секуляризованого українського суспільства, запровадження в загальноосвітніх школах релігійно-виховних курсів, які забезпечуватимуть виховання дітей на певних релігійних засадах (без поділу матеріалу на вузькоцерковні особливості) можливе і необхідне. За умов виконання кількох важливих умов, таке виховання не суперечитиме чинному українському законодавству і може принести той результат, який від нього очікують (зниження підліткової агресивності, злочинності, покращення морального стану суспільства тощо). Тим більше, що роль релігії у духовному відродженні українського суспільства майже не викликає заперечень.

Які ж передумови, на наш погляд, повинні бути виконані?

По-перше, добровільність для школярів відвідування занять, тобто надання даним курсам статусу факультативів, але, звичайно, ці факультативи не мають ставати об'єктом маніпулювання з боку дирекції шкіл чи місцевих відділів освіти. Зазначений статус знімає юридичні проблеми, а саме - суперечності із чинним законодавством у разі введення релігійних курсів як обов'язкових. З іншого боку, попри заперечення проти факультативного характеру курсів з боку багатьох крупних Церков в Україні, ми маємо підстави стверджувати, що статус факультативу набагато перспективніший. Цей статус вноситиме елемент змагальності у викладання предмету, що значно зменшить можливість його рутинізації та перетворення у нудні та нецікаві заняття, які можуть назавжди відштовхнути дитину від релігії як такої. Адже історія час-від-часу повторяється. Згадаймо, що на перший погляд найрелігійніша за системою виховання Російська імперія, завдяки бурсацьким підходам до

релігійної освіти, після 1917 року показала світу небачені прояви не лише антиклерикалізму, але й падіння людської моралі.

По-друге, необхідне запровадження гнучких підходів (адаптації до регіональних особливостей) як до змісту курсів, які читаються, так і до часу їх запровадження. Це пов'язано перш за все із підготовкою (перепідготовкою) вчителів для даного курсу та можливими віросповідними й культурними особливостями того чи іншого регіону. Тобто, на наш погляд, Міністерству освіти та науки, спільно із всіма зацікавленими інституціями, є сенс розробити кілька типових програм для читання курсів, під які будуть написані відповідні підручники, або ж розробити одну, але значно розширену програму, яка дасть можливість вчителю адаптувати її відповідно до власних реалій і знань. Необхідне також започаткування широкої програми обміну досвідом у підготовці та перепідготовці фахівців, запровадження спецкурсів у вищих навчальних закладах, набір студентів у групи вчителів християнської етики тощо. Окремо слід сказати про неможливість читання уроків священиками, які не мають відповідної до чинних норм законодавства освіти.

По-третє, школа повинна подбати також і про наявність альтернативи для тих дітей, які самі або ж з веління батьків, не захочуть відвідувати уроки релігійно-виховного спрямування. Це можуть бути уроки етики, морального виховання чи інші курси.

По-четверте, оскільки чинне українське законодавство не забороняє організацію шкіл релігійними громадами, державним органам слід переглянути своє ставлення до таких шкіл і сприяти поширенню інформації про вимоги щодо їх ліцензування, налагодити оплату праці вчителів конфесійних шкіл із фахових загальноосвітніх предметів. Фактично в Україні конфесійні школи і навіть вищі навчальні заклади вже існують. Найчастіше вони діють як національні школи (найбільш відомі – єврейські), або ж приватні школи, зареєстровані на окремих фізичних чи юридичних осіб. Можливий успіх таких шкіл на ринку освіти України стане додатковим стимулом розвитку і розширення присутності предметів релігійно-морального спрямування в світських загальноосвітніх школах.

По-п'яте, для уникнення виникнення певної соціальної напруги у суспільстві у зв'язку із впровадженням релігійно-виховних курсів, освітянам і тим, хто забезпечує методологічне запровадження цих курсів, слід більш активно роз'яснювати та пропагувати свої напрацювання. Це вкрай необхідно в умовах наявності в Україні і нехристиянських напрямів – прихильники останніх повинні усвідомити, що дитина, яка прослухає курс "Християнської етики", буде значно толерантнішою і терпимішою

до інших релігій. Можливості для донесення до людей цих ідей нині існують надзвичайно широкі – регіональні конференції, виступи у ЗМІ, запровадження теле- і радіопередач тощо.

І останнє, на чому хотілося б наголосити. Попри світський характер держави Україна, ми повинні визнати, що базовим нормотворчим чинником української та європейської культури вцілому є християнство. А тому позаконфесійне вивчення в школі християнської етики, яке виховуватиме не вірних якоїсь окремої Церкви, а перш за все намагатиметься сформувати високоморальні особистості, може стати важливим елементом пізнання та розуміння українською молоддю головних принципів європейської цивілізації. Поза тим необхідно віддавати собі звіт, що одне лише запровадження курсу "Християнської етики" не зніме зазначені вище негаразди. Змінити суспільство на краще зможе лише злагоджена робота у цьому напрямі центральних та регіональних державних органів, школи і батьків.

Решетіков Ю.

РЕЛІГІЙНИЙ КОМПОНЕНТ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

9 червня 2005 р., виступаючи під час засідання круглого столу «З любов'ю та турботою до дітей» Президент України доручив Міністерству освіти розробити спеціальний курс нового предмету для загальноосвітніх шкіл – етику віри. При цьому він поставив перед Міністерством завдання вже з 1 вересня розпочати у школах викладання даного курсу, висловивши упевненість, що Міністерство освіти «за два-три місяці встигне опрацювати це питання». При цьому він зазначив, що «йдеться про Бога, віру в тій чи іншій формі: не ставиться за мету однобічне висвітлення цього питання. Слід взяти загальні підходи усіх церков» [http://www.president.gov.ua/news/data/1_930.html].

До цієї ж теми він звернувся і 14 червня під час зустрічі з членами Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій. У своєму вступному слові Президент зауважив, що «Подолання негативних наслідків тоталітарного минулого не може бути зведено до вирішення майнових і земельних проблем. Святі отці, на порядку денному набагато масштабніше завдання. Йдеться про суттєве розширення присутності релігійного чинника у культурному житті, інформаційному просторі,

впровадженні моральних і духовних цінностей у навчально-виховному процесі, духовно-просвітницькій роботі у Збройних Силах, правоохоронних органах.» Торкнувся він і планів щодо введення в загальноосвітніх школах навчального курсу «Етика віри», зазначивши, що «Етика віри – це робоча назва. Ми хочемо, щоб з вуст священників, з вуст добрих людей дитина чула про Бога і про шляхи, що ведуть до Нього. Я переконаний, що це буде набагато краще, якщо дитина через освітній курс свідомо це буде осягати. Одним словом, рецепт, як бути сьогодні духовно грамотним, у цьому колі можна виписати» [http://orthodoxy.org.ua/News-R_ooa.php?data=2005-06-17&id1=7].

Буквально наступного дня, 15 червня, на нараді з головами обласних державних адміністрацій, В.Ющенко поінформував присутніх про те, що «ми зробимо все, щоб починаючи з 1 вересня, у навчальних закладах України (середніх навчальних закладах) було введено освітній курс – християнську етику. Для того, щоб там не було великої дискусії, як ми кажемо, що це робоча назва, етика віри чи якась інша назва. Я розумію, що у певних регіонах можуть виникати нюанси, але ми живі люди, ми говоримо про факультативні можливості, ми говоримо про якісь інші форми вирішення цього питання, але, друзі, я відверто вам скажу, як батько, я не хочу щоб мої діти випадково вчилися Богу і дороги до нього. Я хочу, щоб вони свідомо це робили і не тільки через сім'ю, а щоб до цього була залучена і українська школа. Я переконаний – це тільки гармонізує життя і дитини, і людини в Україні» [www.president.gov.ua/news/data/print/1089.html].

Хоча рішення Президента і та увага, яку він приділив даному питанню й стали несподіванкою, водночас можна припустити, що вони були викликані певними суспільними процесами, що безпосередньо стосувалися проблеми наявності/відсутності релігійного компоненту у навчальному процесі і, більш широко, права батьків на виховання своїх дітей відповідно до своїх світоглядних переконань. Слід підкреслити, що дане право є зафіксованим у підписаних Україною міжнародних документах, зокрема у Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права і Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 р.

Проте з реалізацією даного принципу в Україні існують певні складнощі. Згідно ст. 6 Закону України «Про освіту», остання в Україні носить світський характер. Стаття ж 9 того ж Закону вказує, що заклади освіти в Україні незалежно від форм власності відокремлені від церкви /релігійних організацій/, мають світський характер, крім закладів освіти, заснованих релігійними організаціями. Але світський характер освіти на